

Культурна спадщина Полісся в туристичних маршрутах чорнобильської зони відчуження

Васянович О. О.

канд. іст. наук, викладач,

Фаховий коледж Університету «КРОК», м. Київ, Україна,

e-mail: Vasianovych@krok.edu.ua,

ORCID: 0000-0001-9360-6447

Активний інтерес до зони відчуження пов'язаний з виходом трилогії популярної комп'ютерної гри S.T.A.L.K.E.R (2007, 2008, 2009 рр.), серіалу «Чорнобиль» (2019 р.). Якщо на початку 2000-х років кількість відвідувачів зони відчуження не перевищила навіть одну тисячу, то в 2009 ця цифра майже досягла 7 тисяч, в 2018-63 тисяч, 2019 – понад 120 тисяч туристів (майже 80% відвідувачів приїхали з-за кордону). Серед іноземних держав рекордсменами стали Великобританія, Польща, Німеччина, США та Чехія. З 2020 р. через вплив пандемії COVID-19 хвиля популярності цього туристичного маршруту спала [1].

Приватні туристичні компанії під час екскурсії до зони відчуження акцентують увагу на об'єктах, які пов'язані з Чорнобильською катастрофою. Зокрема фірма «ЧОРНОБИЛЬ ТУР» у одноденному маршруті пропонує оглянути: уцілілі будівлі сіл Залісся і Копачі, м. Прип'ять («чортове колесо», дитячий садок і школу, стадіон, кінотеатр «Прометей», готель «Полісся» тощо), Чорнобильську АЕС, Саркофаг, гігантські антени радара «ДУГА-1» та ін. [2]. Проте відвідання зони відчуження можна використати і для ознайомлення з культурною спадщиною регіону, яка була притаманна краю протягом сотень попередніх років.

27 квітня 2016 р. до 30-их роковин Чорнобильської катастрофи Державним науковим центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі-ДНЦЗКСТК) (директор Ростислав Омеляшко) у м. Чорнобиль (вул. Радянська, 51) створено постійно діючу історико-етнографічну виставкову експозицію «Пам'ять про отчий край», присвячену народній культурі Чорнобильського Полісся.

У чотирьох експозиційних залах презентовано архівні та фотодокументи, археологічні артефакти, етнографічні експонати про традиційну культуру і побут поліщуків, які були виявлені в зоні Чорнобильської катастрофи, починаючи з 1994 року. За цей час у постраждалих районах Українського Полісся експедиціями Мінчорнобиля – МНС України, а з 2001 р. експедиціями спеціально створеного ДНЦЗКСТК було зібрано понад 45 тис. матеріальних пам'яток культури, утворено 7,5 тис. годин аудіо-і відеозаписів, відзнято 165 тис. фотографій, які відтворюють колишній культурно-історичний образ знищеного катастрофою краю; у результаті археологічних досліджень відкрито літописне місто Чорнобиль XI–XII ст. Невелика частина цих матеріалів лягла в основу історико-етнографічної виставки.

Перша експозиційна зала презентує фото, які розповідають про роботу історико-етнографічних експедицій у селах зони відчуження, наукові видання ДНЦЗКСТК та компакт-диски з традиційною музикою Полісся. На банерах, розташованих в центрі експозиції, зображення Свято-Воскресенської церкви XVIII ст. (с. Товстий Ліс Чорнобильського р-ну), яка згоріла 22 квітня 1996 р., Свято-Пантелеймонівська церкви 1901 р. (с. Журба Овруцького р-ну), яка згоріла 17 квітня 2020 р. Окрема

експозиція присвячена архівним фотографіям, виявленим у покинутих хатах. У двох експозиційних вітринах комплекси народного одягу та предмети побуту (сс. Машеве, Копачі Чорнобильського р-ну). Експозицію доповнюють картини народного художника Василя Скопича (м. Іванків).

Окрема експозиційна зала представляє стельмашню-майстерню з виготовлення коліс, возів, саней тощо. Банер, розташований в центрі експозиції, відтворює загальний вигляд стельмашні (с. Вільшанка Поліського р-ну). Серед виставлених експонатів: гнуті дерев'яні колеса; посудина для змазування коліс воза дьогтем (мазниця), кінська дуга та ярма для запрягання волів; сани, які робилися у таких майстернях; верстати для стругання дощок (*стельвага*) та для в'язання віників; а також низка традиційних інструментів столярів та бондарів: пила, утор, спуст тощо. У стельмашні показані також зразки дерев'яних жорн, характерні для Поліського району тощо. На стінах – фотографії мешканці із відселених сіл зони відчуження.

У третій виставковій залі окрему експозицію становлять археологічні артефакти, серед яких: фрагменти керамічних виробів X–XIII ст. (у т. ч. показові фрагменти денець з клеймами), реконструйований горщик; фрагменти візантійських амфор різних типів; низка реставрованих металевих виробів-ножі, скоби, цвяхи, замки, ключі, бойові наконечники стріл. Доповнюють експозицію кістяні вироби, серед котрих вирізняються гральні фігурки шахів. Вироби з кольорового металу представлені фрагментами натільних хрестиків, уламками браслетів тощо. В одній вітрині експонуються прикраси-фрагменти скляних браслетів, натільні пірофілітові хрестики, намистини (в тому числі із золотою фольгою в середині). Закінчує експозицію археологічних пам'яток подіум із законсервованою основою металургійного горна, виявленого на території городища Чорнобиль. Над експозиційними вітринами панорама м. Чорнобиль з прилеглими околицями.

Окрема експозиція третьої виставкової зали присвячена традиційному бджільництву. Відвідувачі можуть ознайомитися з такими експонатами: вулик видовбаний в стовбурі дерева (бортна колода); шкіряна мотузка для піднімання бортника на дерево (*лазиво*); бортне колесо для піднімання вулика на дерево; *воскодавка*; пристрої, якими витягали мед з колоди; ситечко; коробка, у яку складали медові соти (*лазбень*); стрітенські та весільні воскові свічки тощо.

Наступна експозиція складається із традиційних бондарних виробів: *носатка*, барило, маслобійка, сільнички, діжка з кришкою (*бодня*), пікна діжа, ступка для товчення сала (*ковганка*) тощо. Поруч-традиційні ступи найрізноманітніших форм і розмірів, а також плетені предмети господарського побуту-кошики, сільничка із берести, шкатулка, коробка з кореня сосни, дитячий кошачок. Окремо представлено колекцію риболовних знарядь: для вилову в'юнів взимку (*мара*); поплавки тощо.

Окремо представлено керамічні вироби з великого гончарного осередку (с. Луб'янка Поліського р-ну): високі посудини майже циліндричної форми зі звуженою верхньою частиною (*слоїки*); циліндричні посудини (*глек*, *банька*); чайник, маленькі банечки для зберігання свяченої води, гладішки, миски; маслобійка гончарного виробництва; пасківники, горщики, кухлі, макітри тощо. Цікавим експонатом є гончарний круг, на якому майстри-гончарі формували свої вироби.

В експозиційних вітринах комплексу жіночого та чоловічого одягу, а також архівні фотографії колишніх мешканців Чорнобильщини в традиційному вбранні. Експозиції

третьої виставкової зали доповнюють рушники-завески, народні картини на склі та банери із зображенням житла (сс. Машеве Чорнобильського, Луб'янка Поліського р-нів).

У четвертій залі виставки відтворено інтер'єр традиційної поліської хати. Тут експонується пристрій, яким у минулому освітлювали кімнату (*посвіт*); поличка з іконами; мережена одягова бодня; пічне начиння (рогачі, кочерги); мисник із посудом, жердка для одягу, ходун для дитини, колиска та інші традиційні меблі (дитячий стільчик, ліжко, стіл, лави). В центрі експозиції встановлено ткацький верстат та інше ткацьке приладдя (гребені, гребінки, сукала тощо). На банері-зображення печі стародавньої конструкції на штандарах (*на санях*) (с. Мешеве Чорнобильського р-ну). Експозицію доповнює рамка з колажем сімейних фотографій.

Серед відвідувачів постійно діючої виставкової експозиції-працівники установ і підприємств зони відчуження, колишні мешканці відселених чорнобильських сіл, які щорічно масово відвідують зону відчуження 9 травня-у день, коли за давніми традиціями вони приїжджають у рідні села на могили померлих родичів (*на гробки*). З виставковою експозицією ознайомилися туристичні групи з Республіки Польща, Федеративної Республіки Німеччина, Японії тощо. Високу оцінку етнографічній експозиції дала координатор системи ООН в Україні і Постійний представник Програми Розвитку ООН в Києві Оснат Лубрані, делегація з Ягеллонського університету в Кракові тощо.

У планах ДНЦЗКСТК модернізація виставкової експозиції-доповнення її мультимедійними пристроями для унаочнення культурної спадщини відеороликами про гончарство, бортництво, бортництво тощо; створення музейної експозиції під відкритим небом «Традиційне Чорнобильське Полісся» у м. Чорнобиль. Саме завдяки презентації знищеної, але не втраченої, культурної спадщини можна отримати всебічну інформацію про зону відчуження.

Список використаних джерел

1. Гладун Є. Чорнобильський туризм. Із зони відчуження-в зону відродження і навпаки URL: https://lb.ua/blog/ievhen_hladun/503236_chornobilskiy_turizm_iz_zoni.html
2. Одноденні планові екскурсії в Чорнобильську зону та Прип'ять URL: <https://chernobyl-tour.com/53-ekskursiyi-na-odin-povniy-den-u-chornobilsku-zonu-ta-pripyat.html>